

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ ТА ЙОГО ВИМІРЮВАННЯ

Микола Окса, Дмитро Дрібноход

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкриваються стратегічні напрями сучасного менеджменту освіти та виховний потенціал і моделі його оцінювання. Автори наголошують, що людиноспрямованість освітнього процесу є визначальним чинником, що впливає на цінності морально-етичної культури, якими є не знання, а особистісні сенси; не педагогічні вимоги, а педагогічна підтримка й турбота, співпраця й діалог викладача та студента; не обсяг знань, не кількість засвоєної інформації, а цілісний розвиток, саморозвиток і особистісне зростання фахівця. Людиновимірний підхід до формування морально-етичних цінностей майбутніх фахівців, на нашу думку, є пріоритетним у сучасній концепції вищої освіти, згідно з якою педагог-професіонал має стати гідним представником української спільноти.

Ключові слова:

людювимірність; виховання; оцінювання; ціннісні орієнтації.

Аннотация:

Окса Николай, Дрибноход Дмитрий. Воспитательный потенциал образования и его измерения.

В статье раскрываются стратегические направления современного менеджмента образования, воспитательный потенциал и модели его оценки. Авторы отмечают, что человеконаправленность образовательного процесса – это определяющий фактор, влияющий на ценности морально-этической культуры, которыми являются не знания, а личные смыслы; не педагогические требования, а педагогическая поддержка и забота, сотрудничество и диалог преподавателя и студента; не объем знаний, не количество усвоенной информации, а целостное развитие, саморазвитие и личностный рост специалиста. Человекомерный подход к формированию морально-этических ценностей будущих специалистов, на наш взгляд, является приоритетным в современной концепции высшего образования, согласно которой педагог-профессионал должен стать достойным представителем украинского общества.

Ключевые слова:

человекомерность; воспитание; оценивание; ценностные ориентации.

Resume:

Oksa Mykola, Dribnokhid Dmytro. Educational potential of education and its dimensions.

The article discloses strategic directions of modern education management, educational potential and models of its evaluation. The authors emphasize that human-oriented nature of educational process is the determining factor that affects the value of moral and ethical culture which is not knowledge, but personal meanings; not educational requirements, but pedagogical support and caring, cooperation and dialogue between teacher and student; not the amount of knowledge or assimilated information, but integral development, self-improvement and personal growth of a specialist. Human dimension approach to the formation of moral and ethical values of future professionals, in our opinion, is a priority in the modern conception of higher education, according to which a professional teacher should be a worthy representative of Ukrainian society.

Key words:

human dimension; education; evaluation; value orientations.

Постановка проблеми. На початку ХХІ сторіччя освітній простір України характеризується актуалізацією проблеми якості виховання та його оцінювання. Виховання на законодавчому рівні розглядається як необхідний компонент освітнього процесу.

Реформа освіти передбачає реформування обох своїх складників – виховання й навчання. Інакше, вона матиме асиметричний характер, втратить системність і цілісність, зосередившись, головним чином, на оновленні цілей, цінностей, змісту структури, процесів і технологій навчання, а тому, одним з недоліків сучасної освіти, можемо визнати те, що вона дуже часто стає вправою в набутті визначених навичок і дуже рідко – розширенням розуму й серця.

Модернізація освіти сьогодні відбувається в усьому світі. І це не часткові модифікації, а формування принципово нової стратегії [4, с. 15–24]. Прагнення визначити траєкторію освітнього процесу зумовлене якісними змінами сучасного суспільства та біосфери цілкомито з потенціалом людиновимірності. Уявлення В. Вернадського щодо неминучості еволюції біосфери реалізуються на практиці. Виникнення науки та вплив наукової думки на сферу життя зумовили виникнення її нового стану, який було

визначено Е. Леруа і Тейяр де Шарденом як ноосфера, чи розумна оболонка. Інформаційний натиск у науці, економіці, суспільному житті, глобальне проникнення комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, що забезпечують швидкий обмін інформацією, ведуть до переходу ноосфери в нову стадію розвитку – інфоноосферу [6].

Дослідження виконано відповідно до тематики, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і педагогічної майстерності МДПУ «Формування гуманістичних цінностей молоді в умовах сучасної української школи в світлі національної доктрини розвитку освіти України в ХХІ ст.», а також згідно з вимогами реформування освітньої системи, визначеними Законом України «Про освіту», «Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що все більше науковців почали звертатися у своїх працях до проблем стратегічних напрямів, інноваційного менеджменту, людиновимірності потенціалу освітньої галузі та їх оцінювання. Проте на сьогодні ще замало літератури, присвяченій саме оцінюванню освіти, що було б корисним для розвитку школи. Питанню оцінювання

в сучасному менеджменті освіти приділяли увагу Ю. Болотін, О. Глузман, М. Елькін, Г. Єльнікова, В. Крижко, Є. Павлютенков, Л. Пашко та інші. У працях таких авторів, як І. Аносов, В. Бойко, Я. Городницька, О. Гурова, А. Коробченко, В. Кузнецов, Ю. Погребняк розглядалися лише деякі аспекти цієї проблеми. Але питання стратегічних напрямів і людиновимірного потенціалу освітньої галузі та їх оцінювання в контексті розвитку сучасної загальноосвітньої і вищої школи окремо не висвітлювалися. У педагогічних дослідженнях уміння оцінювати вивчалось в різних аспектах. Так, одні науковці цей феномен характеризували в зв'язку зі специфікою професійної діяльності вчителів (Ш. Амонашвілі, В. Полонський, В. Рогинський, А. Богуш, Л. Фрідман), а інші розглядали оцінку як психологічний механізм самовдосконалення й саморозвитку особистості (Т. Вершиніна, Г. Карпова, Т. Сальнікова). Формуванню оціночного компонента в майбутніх учителів присвятили свої дослідження А. Бляшевська та Л. Ващенко [3; 5].

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є висвітлення сучасних стратегічних напрямів і людиновимірного потенціалу освіти, виявлення проблем, які виникають у процесі досягнення якісних результатів оцінювання в контексті розвитку школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському суспільстві особливо гостро постала проблема суспільно значущих змісту, цінностей і цілей виховання. Не будемо заглиблюватися в проблему актуалізації (на кризовому етапі суспільного життя) виховання як соціального інституту й цілеспрямованого педагогічного процесу. На жаль, щодо цього немає спільної думки навіть серед педагогів, оскільки не можна заперечувати той факт, що в багатьох школах, училищах, коледжах і вишах сталося заниження рівня їх виховних завдань, функцій і ролі, й не рідко через те, що педагогічний колектив стоїть на позиції, що розглядає статус виховання як позаосвітній. Водночас у світі спостерігається інша тенденція – посилення ціннісно-етичного навантаження на освіту, її людиновимірність.

Наприклад, у ФРН на рівні Ландтагів Земель і Бундестагу створені центри політичного й громадського виховання, зокрема й для молоді, яка навчається. У Великобританії та Уельсі розроблена програма «Пасторська турбота» («Pastoral care»), що сприяє особистому й соціальному розвитку тих, хто навчається, і закріпленню позитивних настанов. У Японії, незважаючи на вплив педагогічної концепції Дж. Д'юї, який підтримує прагматичну

орієнтацію навчання й проамериканську спрямованість японської освіти, що базується на основних ідеях когнітивної теорії освіти Дж. Брунера, законом про освіту визначено, що потрібно виховувати в людині необхідні якості будівничого суспільства й держави, прагнення до утвердження індивідуальності та самокритичності в тих, хто навчається. Навчальними планами в цій країні передбачений курс «Дотоку кїіту» (моральне виховання). У французьких освітніх закладах останніми роками введені посади радників з виховання, запрошуються соціальні працівники й радники з орієнтації для вибору оптимального варіанта навчання. Американські загальноосвітні стандарти досить серйозно навантажені ціннісно-виховними функціями з кожної навчальної дисципліни з урахуванням її специфіки. У країнах східної частини Карибського моря в стандартах освіти зазначено, що випускники навчальних закладів повинні мати функціональні знання й навички, необхідні для формування громадянської позиції, високі принципи особистої порядності, чесності, правдивості й доброти. На світовій конференції з освіти (Джомт'єн, 1990) до всіх базових освітніх людських потреб було додано ціннісні настанови, необхідні для розвитку здібностей, існування й діяльності за умови дотримання людської гідності, спільної участі в розвитку, підвищення якості життя, прийняття всебічно виважених рішень. Отже, цілком очевидно, що в сучасній освіті зростає роль виховання, тому що в умовах численних проблем саме освіта є тим необхідним фактором, який може дати людству можливість просуватися вперед – до ідеалів волі й соціальної справедливості.

Людиноспрямованість освітнього процесу – це визначальний чинник, що впливає на цінності морально-етичної культури, якими є не знання, а особистісні сенси; не педагогічні вимоги, а педагогічна підтримка й турбота, співпраця й діалог викладача та студента; не обсяг знань, не кількість засвоєної інформації, а цілісний розвиток, саморозвиток і особистісне зростання фахівця. Людиновимірний підхід до формування морально-етичних цінностей майбутніх фахівців, на нашу думку, є пріоритетним у сучасній концепції вищої освіти, згідно з якою педагог-професіонал має стати гідним представником української спільноти [10].

Нині багато говорять про ціннісний і змістовний вакуум, який утворився в українській освіті. Дійсно, найважливішою умовою ефективного виховання є збіг суттєвих основ виховання з напрямом, у якому рухається суспільство. На жаль, такого збігу сьогодні немає. Тобто предметом аналізу стає проблема: як надати освітнім стандартам адекватний час

виховний потенціал? Як відобразити в освітньому стандарті нову філософію навчання й виховання? Як оцінити виховний потенціал уже розроблених освітніх вимог? Тобто йдеться, по-перше, про концептуальні й теоретичні основи освітніх вимог і, по-друге, про критерії їх потенціалу людиновимірності. Для розв'язання цього питання можна запропонувати ряд положень. Виховний потенціал освітнього процесу «вводиться» через зміст освіти шляхом формулювання вимог до випускника. У змісті освіти, залежно від рівня загальної і професійної освіти, необхідно відобразити: динамічне співвідношення гуманітарних і природничо-наукових компонентів; концентричну побудову знання в трьох вимірах – загальнопланетарному й українському; регіональному; індивідуальному; оптимальний ступінь відображення національно-регіонального складника в межах вимог загальних індивідуальних потреб; реалізацію нових підходів до освіти, які відображаються в зміщенні акцентів – від школоцентристського до особистоцентристського; від предметного до культурологічного; від інформаційного до дієвого; від поліпредметного до цілісної освіти; методологічне зміщення змісту й освітніх технологій у бік формування ціннісного поля особистості; збалансування загальнолюдської та національної функції освіти; художньо-естетичного самовираження особистості; гармонізацію когнітивної, особисто-діяльної, мотиваційно-змістовної орієнтації людиновимірних освітніх вимог.

У вимогах до рівня підготовки випускників доцільно врахувати таке: комунікативну культуру; духовний, художньо-естетичний та емоціональний розвиток особистості; етично-професійні характеристики випускників навчальних закладів освіти; загальнокультурні параметри розвитку; суттєві особисті якості, які сприяють моральним нормам самореалізації людини; методологічну культуру; культуру самопізнання; правову культуру; культуру здорового способу життя; культуру самоосвіти. Отже, освітні вимоги повинні задовольняти чотирьом основним принципам: навчитися жити разом; навчитися здобувати знання; навчитися працювати; навчитися жити.

Навчальний заклад не має окремого становища в соціумі. Завдяки потокам навколишнього життя, що оточують людину, виш опиняється в середині тих могутніх процесів, де максимізація особистих вимог значно сильніша за дитячі та юнацькі образи й уявлення. Освіту давно звинувачують у тому, що вона є «виробником» амбіцій особистості, що породжують суперечки в суспільстві. Актуалізація проблеми людиновимірності якості

освіти, а отже, і виховання, порушила питання, як сумішати традиційне для української практики «цілісне оцінювання» з більш вузькими оціночними методиками й процедурами. Не секрет, що це питання свідчить про факт осмислення наукою і практикою обмежених властивостей кваліметрії людини й освіти в їх сучасних станах (концептуальному, теоретичному й методологічному). До двох методологічних моделей оцінювання виховного потенціалу через зміст освіти й рівень вимог до випускників бажано додати ще п'ять моделей людиновимірності.

Перша: соціальне оцінювання за допомогою різних методик конкретно-соціологічного аналізу. Друга: виявлення ціннісних орієнтацій особистості випускників методом оцінки володіння таким змістом освіти, що найбільше акумулює в собі змістовні й ціннісні сторони людиновимірності, тобто такі, які мають інтегрований характер. Третя: формування в суспільстві екології виховання соціального інституту й педагогічного процесу (на рівні родини, суспільства, суспільної думки й суспільних ініціатив, соціальної та освітньої нормотворчості, реальних дій законодавчої та виконавчої влади, нових інституцій засобів масової інформації, творчих спілок і об'єднань тощо). Четверта: досягнення збалансованості освітніх вимог з комплексом соціальних стандартів і нормативів. П'ята: уведення в атестаційні процедури факторних параметрів, що гармонізують навчальну, розвивальну й виховну функції освітнього закладу й через оцінку яких можна було б оцінювати виховання в опосередкованих і ймовірнісних характеристиках.

Ступінь виховного потенціалу – це ступінь гуманістичного людиновимірного потенціалу освітнього закладу. Останнє – це «макрокосм», який вбирає в себе потоки суспільних процесів, що створюються характером відносин між суб'єктами загальноосвітнього процесу, прийнятою в колективі парадигмальною настановою та педагогічною системою, педагогічними технологіями, реальними академічними свободами, формами зв'язку із зовнішнім середовищем тощо. Це «макрокосм» відповідного виховного потенціалу. Але це все вже стосується нового типу навчального закладу, який перетворюється на свою протилежність, тобто перестає бути типовим і стає індивідуально-неповторним. Подолання типового й консервативного в освіті й перетворення на усталеність індивідуально-своєрідного (як продукту педагогічної етики, професіоналізму й творчості) – таким ми бачимо шлях трансформації освітньої системи, що стає

головним джерелом удосконалення людських ресурсів України, яке не може вимірюватися неморальними критеріями.

Інформація – загальна якість живої й неживої матерії. Інформатизація притаманна світу природи й соціуму, частиною якого є освітня система. Тому освіта не може не відчувати впливу інформаційного суспільства, не відповідати на його потреби. Це насамперед стосується вищої освіти, завданням якої є створення інтелектуального потенціалу нації. Водночас майбутнє інформаційної цивілізації залежить від формування в її членів цілісного світогляду, такого світорозуміння, у якому людина не тільки є частиною природи, а й її інтегрованим Розумом, здатним взяти на себе відповідальність за майбутнє біосфери [2]. Гармонійний розвиток людства й природи можливий лише за умови глибокого розуміння природничо-наукових закономірностей побудови світу й усвідомлення інформаційного зв'язку природи, суспільства й людини. У зв'язку з окресленими уявленнями ми бачимо такі основні напрями розвитку вищої освіти: акцент на фундаментальність освіти, яка забезпечить академічність знань, високий інтелект і досягнення професійної досконалості; інформатизація вищої освіти загалом і її природничо-наукових галузей зокрема, що дасть змогу сформувати у випускника цілісну природничо-наукову й інформаційну картину світу; розвиток науки у вишах, що є необхідним складником для збереження й розвитку високого рівня освітнього процесу й творчого потенціалу викладачів і студентів.

Шляхи досягнення поставлених цілей повинні передбачати традиційні й нові підходи. Необхідно зберігати попередні ефективні напрацювання й розвивати сучасні технології, що в комплексі дадуть змогу досягти більш високої якості освіти. На всіх спеціальностях слід мати достатню кількість годин, відведених на вивчення фізико-математичних дисциплін, які розвивають логіку мислення і є основою для вивчення багатьох профільних предметів. Наявність курсів хіміко-біолого-екологічного напрямку забезпечує розуміння загальних закономірностей функціонування живих систем і ролі людини в біосфері. Предмети гуманітарного циклу дадуть можливість окреслити духовно-моральні орієнтири й виховати цілісну особистість, а освіту зробити гуманітарно-спрямованою. Важливо, щоб природничо-наукові й гуманітарні дисципліни формували стійку архітектуру тих базових знань, які, з одного боку, стануть основою для спеціальних і професійних навичок, а з іншого – забезпечать високий інтелект і високий рівень загальної освіченості, які

будуть сприяти соціальній адаптації випускника й прогресу суспільства. ВНЗ, виконуючи вимоги державного стандарту з кожної дисципліни, повинен урахувати спрямованість навчального закладу й вносити в основний зміст курсів елементи, які надалі будуть потрібні в процесі вивчення спеціальних предметів.

Орієнтація на поставлені цілі вимагає інформатизації освітнього процесу, яку слід розглядати не вузько, як доповнення традиційного навчання комп'ютерними технологіями, а широко – як стратегію освіти. Перші кроки в цьому напрямі, безперечно, будуть полягати у використанні комп'ютера як засобу навчання, зокрема й у тих дисциплінах, де зазвичай комп'ютер не застосовувався – природничо-наукових і гуманітарних науках. Але поступово повинно сформуватися інформаційне середовище навчання вищу й відкрите міжвузівське інформаційне середовище, що ґрунтується на інтелектуальних системах навчання й сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологіях [6]. Однак це можливо за умов глибокого усвідомлення значущості таких інновацій більшістю членів педагогічного колективу ВНЗ. Без формування комп'ютерної ідеології в професорсько-викладацького складу, без подолання психологічних бар'єрів і навіть страху перед комп'ютеризацією завдання створення глобального інформаційно-освітнього простору не може бути реалізовано. Рух до суспільства знань, основою якого, безперечно, є фундаментальність освіти та її інформатизація, неможливий без третього, можливо, головного складника – науки. Вузівська наука завжди була локомотивом освітнього процесу, надавала йому новий імпульс, підтримувала на рівні, відповідному світовим стандартам. Ті ВНЗ, які зберегли наукові школи й знайшли можливість нарощувати дослідницький потенціал у нових соціально-економічних умовах, мають міцний ресурс розвитку й можливості вдосконалення освітнього процесу. Це стимулює творчу активність професорсько-викладацького складу, яка виявляється не тільки в отриманні нових наукових даних, а й у використанні сучасних уявлень про предмет у навчальному процесі. Унаслідок цього студенти мають можливість отримати аналітичну інформацію про новітні досягнення науки в галузі, яка вивчається. Науково-дослідна робота вишів передбачає залучення до цього процесу студентів, сприяє їх розвитку в професійно-творчому плані, сприяє формуванню власних наукових колективів вищого навчального закладу. Необхідною умовою наукової діяльності є забезпечення її фінансування, зацікавленість і підтримка держави, розвиток інформаційно-

комунікаційних технологій, які забезпечують доступ до світових ресурсів наукової інформації та обмін отриманими науковими результатами.

Багато видатних педагогів (Ш. Амонашвілі, Я. Коменський, А. Макаренко, К. Ушинський) наголошували на тому, що момент оцінки є важливим і необхідним елементом в організації педагогічного процесу, а отже, елементом професійної діяльності самого вчителя.

Професійні навички оціночної діяльності, які формуються в студентів, завжди привертала увагу дослідників, але практично ця проблема не розв'язана й дотепер.

Найчастіше йдеться про значення оцінки, її контрольну та регульовальну функції у структурі діяльності. Але разом з тим педагогічних досліджень, у яких порушується питання формування навичок оціночної діяльності в студентів ВНЗ, проведено невинувато мало. На сьогодні немає досліджень, у яких би розглядалася сутність оцінного компонента в діяльності вчителя в умовах гуманізації навчального процесу.

Неправильне використання оцінки вкрай небезпечно не тільки для здоров'я, а й самого життя учнів. За даними міжнародного суспільно-політичного тижневика, усього по Україні щорічно закінчує життя самогубством 14,5-15 тисяч осіб, з яких 70-80 осіб – це діти віком до 12 років, 350-400 осіб – діти віком від 12 до 15 років. За статистикою, 25% від усіх підлітків-самогубців становлять підлітки, що орієнтовані на безумовний успіх. Це «зразкові діти», «зубрили», у яких поява однієї негативної оцінки може призвести до трагедії.

Проте обійтися без оцінок у навчальному процесі неможливо: вони однаково потрібні й учителю, й учню, оскільки є мірилом їхніх успіхів або невдач. Немає сенсу відмовлятися й від бальної системи оцінювання, досить простої та зручної, перевіреної шкільною практикою, яка нічого кращого поки що так і не винайшла. Інша річ, як використовувати оцінки, як захистити учнів від їх негативної дії.

З позиції педагогіки до оцінки висувуються суперечливі вимоги: з одного боку – це об'єктивність, а з іншого – засіб педагогічного (стимульовального) впливу на учнів. Це дає змогу констатувати наявність проблеми.

Використання інформаційних технологій дає можливість усунути суб'єктивність у контролі знань, уникнути таких факторів, що впливають на оцінку учня, як ефект контрасту й послідовність оцінювання, темп мовлення, зовнішнє оформлення роботи, але в наявних автоматизованих системах контролю не реалізована функція оцінки як засобу педагогічного стимулювання.

Оцінювальна діяльність учителя являє собою взаємопов'язані процеси, на які впливають різні особистісні та ситуативні фактори. Одним з таких факторів, що чинить значний вплив на оцінку учня, є індивідуальні особливості (параметри) учителя. Найчастіше для контролю знань користуються евристичними методами, які ґрунтуються на досвіді, інтуїції та майстерності вчителя [7]. Також треба враховувати, що вчителі використовують стратегії контролю знань для керування (педагогічного впливу на учнів) [8, с. 55–57]. Отже, одним з підходів до гуманізації системи оцінювання знань учнів є використання суб'єктивних стратегій контролю для вироблення контекстного коригувального педагогічного впливу.

Одним зі шляхів реалізації поставленого завдання є використання в педагогіці методів кібернетики, за допомогою яких можна здійснювати врахування індивідуальних особливостей учня й педагогічні (стимульовальні) впливи (функції вчителя).

В умовах складної соціокультурної ситуації головною цінністю вищої освіти стає створення умов, які сприяють формуванню соціально активної та професійно мобільної особистості фахівця, здатного до безперервної та гнучкої самоосвіти впродовж усього життя.

У сучасній вищій школі навчальний процес все більше набуває характеру самостійної праці студентів, основу якої становить робота з навчальною інформацією. Інформація стала головним продуктом цивілізованого суспільства [9]. Тому вміння працювати з інформацією, знаходити потрібну інформацію стає життєвоважливим для будь-якого фахівця. Неправильно зрозуміла, неточна, а тому й невикористана інформація призводить до втрати часу, енергії, до зниження мотивації навчальної, а надалі й професійної діяльності. Як свідчить практика й численні дослідження вчених, працюючи з навчальною інформацією, студенти часто використовують «школярську» форму самостійної роботи. Це проявляється, насамперед, у механічному заучуванні відомостей, що містяться в джерелі інформації, тобто практично студенти не вміють самостійно мислити. Як наслідок, розширюється пам'ять студента, розвивається увага, старанність, але не розвиваються вміння аналізу й подання навчальної інформації. Ми виділяємо три способи засвоєння й запам'ятовування матеріалу: осмислене багаторазове повторення; багаторазове застосування на практиці; переробка й перекодування в узагальнені абстрактні форми. Останній спосіб за змістом та ефективністю наближається до творчого способу засвоєння знань. Досягти цього можна

тільки в процесі систематичної розумової активності людини.

Активна розумова обробка досліджуваного матеріалу являє собою, передусім, виділення його логічної структури, під якою розуміється «система внутрішніх зв'язків між поняттями та судженнями, які входять у нього» [11, с. 22].

На сьогодні є багато моделей логічної структури навчального матеріалу. Одним зі способів наочного подання таких структур є структурно-логічні схеми. Елементами знання в таких схемах є поняття й судження (за А. Сохором). Фактично ці структурно-логічні схеми є орієнтованими графами. У вершині графа розміщують структурні елементи досліджуваного матеріалу, а за допомогою ребер зображають зв'язки (відносини) елементів один з одним. Особливість структурно-логічної схеми полягає в тому, що, не надаючи жодної кількісної інформації, вона дає змогу виявити структурні характеристики навчального матеріалу, представити наочність числа зв'язків (відносин) між виділеними елементами, сприяє формуванню більш раціональної роботи з навчальним матеріалом, розвиває творче мислення. Ми поділяємо думку О. Анісімова [1, с. 4], що для більшого управління розумінням і засвоєнням навчального матеріалу в ході його вивчення необхідно прагнути до передачі змісту через схеми, схематичні зображення, наочні моделі змісту (схеми, графіки, таблиці), які

дають змогу наочно відобразити й контролювати зміст, роблять зручним його зміни й подальше використання. Складання структурно-логічних схем передбачає встановлення смислових зв'язків і відношень між основними поняттями прочитаного матеріалу, тому саме зв'язки становлять головний бік змісту пізнання. Ми визначаємо такі критерії виділення зв'язків між елементами: наявність причинно-наслідкових відношень між елементами; наявність зв'язку між основними, так званими родовими поняттями, та їх похідними; функціональні зв'язки між величинами; зв'язок між елементами, один з яких входить до складу іншого.

Висновки. Отже, стратегічні напрями фундаментальної освіти, наука й сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології – це ті необхідні складники, без яких не розкривається людиновимірний потенціал освіти й без яких модернізація вищої освіти неможлива. Особлива роль у цьому багатогранному процесі сучасного менеджменту освіти належить оцінюванню. Пошук шляхів поглибленого розуміння цих зв'язків і становить серцевину усвідомленого засвоєння навчального матеріалу. При цьому засвоєння матеріалу буде характеризуватися високим рівнем розуміння, міцністю й узагальненістю.

Список використаних джерел

1. Анисимов О. С. Педагогическая акмеология: общая и управленческая / О. С. Анисимов. – Минск, 2002. – 788 с.
2. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект / І. П. Аносов. – К.: Твім інтер, 2003. – 391 с.
3. Бляшевська А. В. Формування професійних навичок оціночної діяльності у студентів ВУЗУ: дис. ...кандидата пед. наук: 13.00.01 / Бляшевська Алла Василівна; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1996. – 182 с.
4. Бондаренко Н. Образовательная стратегия: вопросы и проблемы / Н. Бондаренко, Ю. Ветров // Высшее образование в России. – 2001. – № 2. – С. 15–24.
5. Ващенко Л. Ф. Формування оцінного компонента професійної діяльності в майбутніх учителів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. Ф. Ващенко; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 1996. – 24 с.
6. Извозчиков В. А. Школа информационной цивилизации: «интеллект – XXI» / В. А. Извозчиков, Е. А. Тумалева. – М.: Просвещение, 2002. – 108 с.
7. Ингекамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингекамп. – М.: Педагогика, 1991. – 240 с.
8. Меньяйленко О. С. Про один підхід до класифікації педагогічних впливів в адаптивних навчальних системах / О. С. Меньяйленко // Збірник праць четвертого науково-методичного семінару «Інформаційні технології в навчальному процесі». – Одеса: ЮДПУ імені К. Д. Ушинського, 2003. – С. 55–57.

References

1. Anisimov, O. S. (2002). *Pedagogical acmeology: general and administrative*. Minsk. [in Russian]
2. Anosov, I. P. (2003). *Modern educational process: anthropological aspect*. Kyiv: Tvim inter. [in Ukrainian]
3. Bliashchevs'ka, A. V. (1996). *Formation of professional skills for students' evaluative activity*: thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01. Lutsk, 182 p. [in Ukrainian]
4. Bondarenko, N., Vetrov, Yu. (2001). Educational strategy: questions and problems. *Vysshee obrazovanie v Rossii*, 2, p.p. 15 – 24. [in Russian]
5. Vashchenko, L. F. (1996). *Formation of evaluative component in future teachers' professional activity: abstract of thesis for the degree of Candidate of pedagogical sciences: 13.00.01*. Odesa: K. D. Ushynsky South Ukrainian State Pedagogical University, 24 p. [in Ukrainian]
6. Izvozchikov, V. A. (2002). *School of information civilization "intelligence – XXI"*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian]
7. Ingenkamp, K. (1991). *Pedagogical diagnostics*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
8. Meniailenko, O. S. (2003). On one approach to the classification of pedagogical influence in adaptive learning systems. *Proceedings of the fourth scientific-methodical seminar "Information technologies in the educational process"*. Odessa: K. D. Ushynsky South Ukrainian State Pedagogical University, p. p. 55 – 57. [in Ukrainian]
9. Meniailenko, O. S. (2003). Formalization and classification of basic educational influences in learning systems. *International scientific conference "Value*

9. Меняйленко О. С. Формалізація і класифікація базових педагогічних впливів у навчальних системах // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті» (11-13 листопада 2003 р., м. Луганськ). – Частина 4. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – С. 90–97.
10. Молодиченко Н. А. Реалізація принципу людиномірності в процесі формування морально-етичних цінностей майбутніх учителів / Н. А. Молодиченко // Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення і перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь : Видавництво МДПУ імені Б. Хмельницького, 2015. – Т. 2. – 274 с.
11. Сохор А. М. Логическая структура учебного материала. Вопросы дидактического анализа / А. М. Сохор. – М. : Педагогика, 1974. – 192 с.
- education priorities in the XXI century*”, Vol. 4, Lugansk: Alma Mater, p. p. 90 – 97. [in Ukrainian]
10. Molodychenko, N. A. (2015). Realization of the human dimension principle in the process of forming moral and ethical values of future teachers. *Human dimension of future teachers' cultural and educational space harmonization: scientific achievements and prospects: materials of International scientific-practical conference*. Melitopol: Publishing House of MSPU, Vol.2. 274 p. [in Ukrainian]
11. Sokhor, A. M. (1974). *Logical structure of educational material. Questions of didactic analysis*. Moscow: Pedagogika, p. 22. [in Russian]

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Окса Микола Миколайович

volik-alla@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна;

Дрібноход Дмитро Анатолійович

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi: dx.doi.org/нвмдпу.v0i15.1247

Матеріал надійшов до редакції 13.10.2015 р.

Прийнято до друку 12.11.2015 р.